Голові разової спеціалізованої вченої ради
Державного університету
«Київськиц авіаційний інститут»
доктору юридичних наук, професору
Пазюку Андрію Валерійовичу

ВІДГУК

офіційного опонента - доктора юридичних наук, доцента Уткіної Марини Сергіївни на дисертацію Воєводіної Ганни Іванівни «Формування правових стандартів віртуальних активів в Європейському Союзі: визначення та реалізація», представлену на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 29 Міжнародні відносини за спеціальністю 293 Міжнародне право

Актуальність обраної теми дослідження. Актуальність теми дисертаційного дослідження, представленого до захисту, зумовлено стрімким розвитком цифрової економіки, появою нових форм обігу цінностей та необхідністю формування ефективних правових механізмів регулювання віртуальних активів у міжнародному та європейському правопорядку. Сучасні технології розподіленого реєстру, криптоактиви та інші цифрові фінансові інструменти суттєво трансформують традиційні моделі фінансового ринку, створюючи як нові можливості, так і значні регуляторні виклики, пов’язані з фінансовою стабільністю, прозорістю, управлінням ризиками та захистом прав користувачів. Дисертація присвячена комплексному аналізу правових стандартів регулювання віртуальних активів у Європейському Союзі та можливостей їх імплементації в Україні. Обрана тема є надзвичайно актуальною, оскільки розвиток цифрової економіки, поширення технологій розподіленого реєстру та поява нових фінансових інструментів формують нову сферу правового регулювання, що потребує системного наукового осмислення.

У центрі дослідження перебувають питання формування правових стандартів регулювання ринку віртуальних активів у Європейському Союзі, а також аналіз можливостей їх реалізації у національному правовому середовищі з урахуванням євроінтеграційних процесів в Україні. Особливої ваги

дослідження набуває у зв'язку з прийняттям Регламенту (ЄС) 2023/1114 про ринки криптоактивів (MiCA), який став першим комплексним нормативним актом ЄС, спрямованим на уніфікацію підходів до регулювання криптоактивів, діяльності постачальників послуг, вимог до розкриття інформації та механізмів нагляду.

Для України, яка перебуває у процесі гармонізації законодавства з правом ЄС, питання адаптації європейських стандартів у сфері віртуальних активів має не лише теоретичне, а й значне практичне значення. У цьому контексті дисертація є своєчасною, науково обґрунтованою та суспільно значущою.

З урахуванням зазначеного вище, актуальність дисертаційного дослідження Воєводіної Ганни Іванівни на тему «Формування правових стандартів віртуальних активів в Європейському Союзі: визначення та реалізація» не викликає сумнівів.

З огляду на актуальність теми, логічним є **зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Дисертація виконана відповідно до Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки»; Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, ухвалених Указом Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30 вересня 2019 р. № 722; Плану законодавчого забезпечення реформ в Україні, схваленого Постановою Верховної Ради України від 04 червня 2015 р. № 509-VII; й постанов Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року» від 3 березня 2021 р. № 179 та «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 рр.» від 5 серпня 2020 р. № 695. Робота була виконана відповідно до науково-дослідної роботи Факультету права та міжнародних відносин «Міжнародні стандарти міжнародних організацій та їх імплементація державами-членами» (реєстраційний номер 69-2021/150106); міжвідомчих дослідницьких ініціатив – «Міжнародно-правові аспекти забезпечення прав людини в умовах сучасних глобальних викликів» (номер державної реєстрації 0121U108745), «Механізми реалізації міжнародного гуманітарного права в умовах збройного конфлікту»

(номер державної реєстрації 0120U104238), «Адаптація правової системи України до стандартів міжнародного права в умовах воєнного стану» (номер державної реєстрації 0123U101622).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та їх достовірність полягає у тому, що у дисертаційному дослідженні здійснено комплексний аналіз широкого кола нормативних, доктринальних та практичних джерел, що забезпечило належний рівень аргументації сформульованих висновків. У роботі системно опрацьовано міжнародно-правові акти, нормативні документи Європейського Союзу, включно з Регламентом (ЄС) 2023/1114 про ринки криптоактивів, рекомендації FATF, національні підходи держав-членів ЄС, а також сучасні наукові дослідження, присвячені правовому регулюванню цифрових фінансових інструментів.

Обґрунтованість положень дисертації забезпечується використанням комплексу загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, серед яких формально-юридичний, порівняльно-правовий, системний та структурно-функціональний. Застосування цих методів дозволило авторці не лише проаналізувати нормативну базу, але й виявити логіку формування правових стандартів ЄС, простежити еволюцію регуляторних підходів та оцінити їх вплив на національні правові системи.

Слід відзначити, що дисертаційне дослідження також поєднує міжнародно-правовий, європейський та національний рівні аналізу, що дозволило сформувати цілісне уявлення про регуляторну архітектуру ринку віртуальних активів та перспективи її адаптації в Україні. Такий підхід підсилює достовірність рекомендацій, спрямованих на удосконалення національного законодавства та інституційних механізмів державного регулювання.

Мета дисертації полягає у дослідженні процесу формування правових стандартів у сфері регулювання віртуальних активів в ЄС, а також аналізі проблем, що виникають під час імплементації в національне законодавство України.

Для досягнення зазначеної мети в дисертаційному дослідженні доволі логічно *було поставлено виконання наступних завдань*: проаналізувати поняття віртуальних активів у міжнародному праві та з'ясувати проблематику їх правової дефініції, відмежувати віртуальні активи від суміжних правових понять; дослідити перспективи загальноєвропейського регулювання ринку віртуальних активів і визначити роль Регламенту MiCA як основного джерела криптовалютного законодавства в Європейському Союзі; вивчити досвід країн Західної Європи щодо визначення та класифікації віртуальних активів до прийняття MiCA, окреслити основні підходи й виявити їх сильні та слабкі сторони; здійснити порівняльний аналіз підходів країн Балтії та Центральної Європи до регулювання віртуальних активів у період до прийняття MiCA; проаналізувати підходи до правового регулювання віртуальних активів в Україні в історичній ретроспективі з урахуванням імплементації Угоди про асоціацію та надання країні статусу держави-кандидата на вступ до ЄС; оцінити перспективи правового регулювання віртуальних активів в Україні з урахуванням положень Закону «Про віртуальні активи» та проєктів змін з позицій MiCA.

Під час підготовки дисертаційного дослідження було використано низку загальних та спеціальних *методів наукового пізнання*. Зокрема, формально-юридичний метод дав змогу здійснити детальний аналіз нормативних актів Європейського Союзу, рекомендацій FATF, документів «м'якого права» та законодавства держав-членів. Значну роль відіграв порівняльно-правовий метод, що дозволив зіставити підходи різних європейських юрисдикцій до визначення, класифікації та регулювання віртуальних активів, виявити спільні тенденції та відмінності, а також оцінити ступінь уніфікації, досягнутий у межах ЄС. Використання системного підходу забезпечило можливість розглядати правові стандарти Європейського Союзу як елемент цілісної регуляторної архітектури цифрового фінансового ринку та простежити взаємозв'язки між міжнародним, наднаціональним і національним рівнями правового регулювання.

Науково-теоретичне підґрунтя дисертаційного дослідження становлять сучасні доктринальні підходи до визначення правової природи віртуальних

активів, концепції регулювання цифрової економіки, а також напрацювання у сфері міжнародного та європейського права, що стосуються функціонування фінансових ринків і цифрових інструментів. Авторка спирається на наукові дослідження, присвячені технологіям розподіленого реєстру, криптоактивам, цифровим фінансовим продуктам, а також на праці, що аналізують трансформацію публічно-правових механізмів у зв'язку з розвитком цифрових технологій. *Нормативною основою дослідження* є міжнародно-правові акти, нормативні документи Європейського Союзу, зокрема Регламент (ЄС) 2023/1114 про ринки криптоактивів, рекомендації FATF, а також національні підходи держав-членів ЄС до регулювання віртуальних активів. До нормативної бази дослідження належать і положення вітчизняного законодавства, включно із Законом України «Про віртуальні активи» та проєктами змін, підготовленими з урахуванням європейських стандартів. Сукупність цих джерел забезпечила можливість комплексного аналізу правових моделей регулювання віртуальних активів на міжнародному, наднаціональному та національному рівнях.

Оформлення дисертації відповідає вимогам, що висуваються до такого виду робіт і наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації». Зміст дисертації свідчить про написання її українською мовою із дотриманням наукового стилю.

Наукова новизна положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації визначається тим, що робота є одним із перших у національній юриспруденції комплексних наукових досліджень, що розглядає правові стандарти регулювання віртуальних активів не як сукупність окремих нормативних положень, а як елемент нової регуляторної системи, що формується на рівні Європейського Союзу та впливає на розвиток національних правопорядків. Авторкою запропоновано низку положень, висновків, пропозицій і рекомендацій, що відображають її особистий внесок у висвітлення досліджуваної проблеми.

Позитивно хотілося б відзначити, що у роботі здійснено спробу відійти від вузького сприйняття віртуальних активів як виключно технологічного або

економічного феномену та розглянути їх у контексті комплексного правового регулювання. Такий підхід дозволяє показати, що сучасне регулювання віртуальних активів формується не лише на основі технічних характеристик відповідних об'єктів, а й через систему публічно- правових вимог до організації та функціонування ринку (підрозділ 1.1).

Ганна Іванівна у своїй роботі пропонує розглядати Регламент (ЄС) 2023/1114 не лише як окремий акт права Європейського Союзу, а як системоутворюючий елемент регуляторної архітектури, що спрямований на подолання фрагментарності національних підходів та формування більш уніфікованого правового режиму регулювання криптоактивів у межах Європейського Союзу (підрозділ 1.2).

Авторка у межах одного дослідження поєднала кілька рівнів аналізу, а саме: міжнародний та європейський нормативний контекст; порівняльний аналіз підходів окремих держав-членів Європейського Союзу; дослідження перспектив адаптації відповідних правових стандартів у правовій системі України (розділ 2).

Заслуговує на увагу позиція Ганни Іванівни щодо формування класифікації правових проблем, що виникають під час адаптації європейського законодавства до правопорядків країн, які не є членами ЄС (зокрема України). До цієї класифікації увійшли питання термінологічної узгодженості, процедурні аспекти імплементації норм, налагодження взаємодії з європейськими регуляторами та гармонізація з іншими сферами національного права (підрозділ 3.1).

Також слід наголосити на висновку авторки, що віртуальні активи створюють нові можливості для незаконної діяльності, такої як відмивання грошей та фінансування тероризму. В ЄС це питання вирішується через чітке регулювання діяльності постачальників послуг з віртуальними активами відповідно до Директиви щодо боротьби з відмиванням грошей (AMLD). Для України впровадження аналогічних правових інструментів є важливим кроком у підвищенні безпеки ринку віртуальних активів (с. 178).

Було сформульовано практичні рекомендації щодо імплементації в національний порядок європейського регулювання віртуальних активів. Зокрема, до них Ганна Іванівна віднесла: гармонізацію національного законодавства з європейськими стандартами (з положеннями Регламенту ЄС про ринки криптоактивів (MiCA)), що дозволить забезпечити правову визначеність та інтеграцію в європейський ринок; впровадження прозорої системи ліцензування постачальників послуг з віртуальними активами; розробку адекватного податкового регулювання, а також адаптацію національного законодавства до нових технологій блокчейн та криптографії. Для досягнення цих цілей рекомендується впровадити освітні програми для населення з метою підвищення обізнаності про правову природу віртуальних активів та залучити міжнародні фінансові організації для надання консультацій і впровадження стандартів безпеки. Ці заходи сприятимуть побудові стабільного та прозорого ринку віртуальних активів в Україні, відповідного міжнародним стандартам (с. 180).

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів дослідження. Сформульовані й обґрунтовані в дисертації висновки та положення можуть бути використані в правотворчій (у процесі підготовки пропозицій щодо внесення змін до чинного законодавства України у сфері регулювання віртуальних активів, розвитку регуляторного середовища відповідного сегмента фінансового ринку, підвищення ефективності нагляду та забезпечення належного рівня захисту інвесторів і користувачів); правозастосовній (для формування практичних підходів до регулювання діяльності постачальників послуг, пов’язаних із віртуальними активами, визначення вимог до розкриття інформації, підготовки документів як white paper, а також для удосконалення механізмів контролю та відповідальності у цій сфері) та науково-дослідній діяльності. Крім того, результати дослідження можуть бути використані і для освітнього процесу (при викладанні дисциплін «Фінансове право», «Правове регулювання ринку фінансових послуг» й ін.).

Оцінка змісту дисертації та її завершеність. Ознайомлення зі змістом дисертації дає підставу констатувати, що вона характеризується логічним та чітким змістовним наповненням, науково коректними та переконливими висновками. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять шість підрозділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

Перший розділ присвячено теоретичним та нормативним основам правового регулювання віртуальних активів у міжнародному та європейському праві. Зокрема, авторка надала визначення віртуальним активам в міжнародному праві, наголосивши на проблемних аспектах їх визначення. Окрема увага була присвячена перспективам загальноєвропейського регулювання ринку віртуальних активів, а також MiCA як основне джерело криптовалютного законодавства в Європейському Союзі.

У другому розділі дисертації досліджується питання порівняльного аналізу підходів до регулювання віртуальних активів. Було проаналізовано на досвіді країн західної Європи щодо визначення та класифікації віртуальних активів до прийняття MiCA. Також Ганна Іванівна зосередила увагу на досвіді країн Балтії та центральної Європи щодо визначення та класифікації віртуальних активів до прийняття MiCA.

Третій розділ дисертаційного дослідження зосереджує увагу на еволюції та перспективах правового регулювання віртуальних активів в Україні. Зокрема, авторка акцентувала увагу на підходах до правового регулювання віртуальних активів в Україні в історичних ретроспективі у контексті імплементації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Також у цьому розділі було запропоновано зміни до Закону України «Про віртуальні активи» у контексті MiCA.

Анотація містить стисле викладення основних положень дисертаційного дослідження і подається українською та англійською мовами.

Апробація результатів. Результати дослідження висвітлено у 14 авторських публікаціях, серед яких 7 статей у наукових фахових виданнях

України та країн ЄС та 7 тезах доповідей на міжнародних науково- практичних конференціях.

Академічна доброчесність. Під час вивчення тексту дисертаційного дослідження та наукових праць Ганни Іванівни фактів порушення принципів академічної доброчесності не було встановлено, саме тому можна зробити висновок, що дисертація на тему «Формування правових стандартів віртуальних активів в Європейському Союзі: визначення та реалізація» є оригінальним науковим дослідженням.

Зауваження та пропозиції за змістом дисертації. Враховуючи актуальність дослідження, наукову новизну, високий теоретичний рівень та суттєву практичну значущість результатів, слід зазначити, що окремі положення дисертаційного дослідження Ганни Іванівни Воєводіної є дискусійними, а окремі висновки потребують більш розгорнутого обґрунтування. Зокрема :

1. Щодо недостатньої глибини інституційного аналізу моделі публічного регулювання в Україні. Дисертаційне дослідження переконливо демонструє значення імплементації європейських правових стандартів у національне законодавство. Водночас у частині, присвяченій вітчизняному контексту, доцільним було б більш розгорнуте висвітлення саме інституційної моделі державного регулювання відповідного ринку. Зокрема, потребували б глибшого опрацювання питання визначення системи органів, уповноважених здійснювати регулювання та нагляд за обігом віртуальних активів, розподілу їх компетенції, а також адміністративних процедур допуску суб’єктів на ринок, здійснення контролю та реагування на порушення встановлених правил діяльності.

2. Щодо потреби в глибшому розмежуванні нормативної та функціональної класифікації віртуальних активів. Авторкою у дисертаційному дослідженні значну увагу було приділено питанням визначення та класифікації віртуальних активів. Водночас для підвищення теоретичної чіткості доцільно більш конкретно розмежувати кілька можливих підходів до класифікації, а саме нормативної класифікації, що випливає з положень регуляторних актів; функціональної класифікації, яка залежить від економічного призначення

відповідного активу; та технологічної класифікації, зумовленої особливостями цифрових технологій. Чіткіше окреслення таких підходів дозволило б більш повно пояснити різницю у сприйнятті віртуальних активів у різних правових контекстах.

3. Щодо недостатньо розгорнутого інформаційно-правового аспекту. З огляду на специфіку досліджуваної проблематики інформаційно- правовий аспект регулювання ринку віртуальних активів має принципове значення. У дисертації авторкою було присвячено окрему увагу, проте його складові могли б бути висвітлені більш розгорнуто. Йдеться, зокрема, про режим розкриття інформації щодо криптоактивів, стандарти повідомлення користувачів про ризики, правову природу документа white paper, вимоги до прозорості комунікації з користувачами, а також співвідношення технологічної доступності інформації у блокчейн-системах і юридичного стандарту належного інформування.

4. Щодо обмеженої уваги до фінансово-правової природи регуляторних обмежень. У дисертації авторкою обґрунтовано проаналізовано значення Регламенту (ЄС) 2023/1114 як нормативного акту, спрямованого на формування єдиного регуляторного середовища у межах Європейського Союзу. Водночас дисертаційне дослідження могло б бути більш ґрунтовним від детального аналізу фінансово-правового змісту окремих його положень, зокрема тих, що стосуються вимог до емітентів криптоактивів, управління ризиками, резервування, інформаційних обов’язків та механізмів забезпечення стабільності ринку.

5. Щодо недостатньої уваги до ризику механічної імплементації європейських стандартів. Авторка обґрунтовано наголошує на необхідності гармонізації вітчизняного законодавства з правом Європейського Союзу у сфері регулювання віртуальних активів. Разом з тим доцільним було б більш розгорнуто розглянути не лише позитивні аспекти такого процесу, але й можливі ризики механічного перенесення європейських регуляторних рішень без належного врахування інституційної спроможності державних органів, рівня розвитку ринку та особливостей національної правозастосовної практики.

6. Щодо некоректного використання термінології міжнародного права. У тексті дисертації в окремих фрагментах використовується термін «міжнародне законодавство», який у науковій юридичній літературі вважається дискусійним і методологічно неточним. У теорії міжнародного права зазвичай застосовуються поняття міжнародне право, міжнародно- правові норми, міжнародно-правові акти або міжнародні стандарти, тоді як термін «законодавство» традиційно пов'язується з національною правовою системою. З огляду на це, доцільно було б чітко окреслити його зміст у межах авторської концепції.

Разом із тим, не дивлячись на висловлені зауваження, які мають здебільшого дискусійний характер, є підстави вважати, що дисертація Ганни Іванівни Воєводіної на тему «Формування правових стандартів віртуальних активів в Європейському Союзі: визначення та реалізація» носить характер самостійної, достатньо кваліфікованої наукової праці, в якій отримано нові результати. Дисертація містить раніше не представлені положення, отримані автором особисто. Дисертація має відповідну наукову цінність і містить важливі положення для подальшого розвитку та вдосконалення чинного законодавства.

Загальний висновок та відповідність вимогам. Дисертаційна робота Воєводіної Ганни Іванівни на тему «Формування правових стандартів віртуальних активів в Європейському Союзі: визначення та реалізація» є завершеним, самостійно виконаним науковим дослідженням, у якому послідовно та повно вирішено поставлені наукові завдання.

Робота оформлена відповідно до чинних вимог, написана науковим стилем і українською мовою. Стиль викладу матеріалу є науковим, логічним, послідовним і зрозумілим. За актуальністю, рівнем наукової новизни, обґрунтованістю отриманих результатів, їх теоретичним і практичним значенням, змістом та повнотою викладення у наукових публікаціях дисертація відповідає вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 (зі змінами), а також вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової

установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44, а її авторка заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 29 Міжнародні відносини за спеціальністю 293 Міжнародне право.

Офіційний опонент:
доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін та судочинства
Сумського державного університету **Марина УТКІНА**